

Leo Kenis en Marc Lindeijer (reds.), *The Survival of the Jesuits in the Low Countries, 1773-1850* (Leuven: Leuven University Press, 2019, 392 pp., ISBN 9789462702219).

Al op de eerste pagina's van *The Survival of the Jesuits in the Low Countries, 1773-1850* stellen Leo Kenis en Marc Lindeijer duidelijk dat het herstel van de jezuïetenorde werd ingezet vanaf het moment dat de afschaffing van de orde op 21 juli 1773 werd aangekondigd door Clemens XIV in de pauselijke bul *Dominus ac Redemptor*. In dertien bijdragen relativeren de auteurs van deze bundel het belang van die cesuurdatum en het narratief van de onderdrukking. In de verschillende hoofdstukken komen deze onderwerpen weliswaar aan bod, maar ligt de klemtoon toch vooral op de gevarieerde manieren waarop de Sociëteit van Jezus tijdens deze moeilijke jaren bleef voortbestaan, op de continuïteit in de discontinuïteit van de orde, en op het overleven ervan.

Uit meerdere bijdragen blijkt bijvoorbeeld dat Rusland een veilige haven was voor de orde na 1773. Onder Catharina de Grote en later ook haar zoon wijdde de leden er zich met veel succes aan het onderwijs en verkenden ze er ook nieuwe missiedomeinen. Reeds in 1801 kreeg deze halfslachtige situatie een officiële statuut door *Catholicae Fidei*, de bul van Pius VII waarin hij de jezuïetenorde in Rusland bekrachtigde. Elders ontstonden jezuïetenalternatieven en zagen onder andere de Sociëteit van het Hart van Jezus en de Sociëteit van de Vaders van het Geloof het licht.

Het mooie aan deze bundel is dat in de verschillende hoofdstukken te lezen is hoe verscheidene overlevingsstrategieën met elkaar en uiteindelijk ook met de nieuw opgerichte Sociëteit interageerden. Niet zelden stapte iemand van een nieuwe variant over naar de (heringerichte) tak van de orde, maar zulke wissels liepen niet altijd van een leien dakje. Wie was opgeleid in de nieuwe varianten aardde niet noodzakelijk goed in de 'oude' Sociëteit, zoals het hoofdstuk over de Belgische priester Joannes Vrindts (1781-1862) ons leert. Bovendien werden niet alle activiteiten die in deze nieuwe orden werden ontwikkeld geapprecieerd in de heringerichte orde. Problematisch was bijvoorbeeld de actieve betrokkenheid van hun leden bij de oprichting en werking van een aantal vrouwelijke orden, zoals die zich tijdens de onderdrukkingsperiode had ontplooid. Er was immers discussie of het Ignatiaanse model überhaupt geschikt was voor vrouwelijke religieuze orden.

De bijdragen gaan over de landsgrenzen heen en verduidelijken ook hoe bijvoorbeeld de al vroegere uitwijzing van de jezuïeten uit Frankrijk in 1762 zijn effect had op de Gallo-Belgische provincie. De lezer krijgt aan hand van de deelstudies een goed overzicht van de sterke geografische verschillen

in de receptie van *Dominus ac Redemptor*. Veel van deze verschillen zijn te verklaren uit de positie die het katholicisme in de landen innam. Zo was er in de Oostenrijkse Nederlanden sprake van een heuse jezuïeten-surveillance die erop toekeek dat allerlei bepalingen uit de pauselijke breve werden nageleefd en alle bezittingen van jezuïetenordes in beslag werden genomen, terwijl de bul in de Nederlandse Republiek aanvankelijk weinig effect had.

De bundel zoomt ook regelmatig in op bepaalde figuren en levert onder andere meer informatie over de Nederlandse jezuïet Jan Roothaan (1785-1853), die in 1829 werd verkozen tot generaal-overste van de orde. Hij was weliswaar niet de eerste generaal-overste na de heropricting van de Sociëteit in 1814, maar kreeg wel de reputatie van de 'tweede stichter van de jezuïetenorde'. Roothaans lange generalaat vormde de start van een bloeiperiode voor de jezuïeten en hijzelf stierf in geur van heiligheid. In een mooie bijdrage van Lindeijer lezen we over Roothaans voorgeschiedenis als hoofd van het jezuïetencollege in Turijn, het traject dat hem voorbereidde op zijn leidersrol in de orde. Roothaan duikt ook elders in het boek op. Zo beschrijft de Nederlandse kerkhistoricus Joep van Gennip hoe hij in 1831 als persona non grata te kijk stond in een wassen figurenkabinet en stelt hij dat zijn benoeming als generaal-overste blijkbaar door de Nederlanders als een provocatie werd gezien. Interessant aan dit werk is dat alle bijdragen verschillende aspecten van de geschiedenis belichten, zodat een aantal personen, zoals Aloysius Fortis (1748-1829) en Jean-Baptiste Boone (1794-1871), steeds in nieuwe omstandigheden aan bod komen. Daar ligt ook de valkuil, omdat het voor de generalistische lezer wel even duurt voor deze met de belangrijkste namen vertrouwd is. Wel is er achteraan in het boek een handige appendix opgenomen met de namen van alle jezuïeten uit de Lage Landen voor de periode 1773-1814.

In de bundel wisselen de auteurs algemene overzichten af met meer gefocuste bijdragen. De eerste hoofdstukken zijn af en toe moeilijk te volgen in hun gedetailleerde rijkdom. Ze geven – soms ook op het niveau van de individuele residenties, colleges en seminaries – een overzicht van de lotgevallen van de jezuïeten in de Lage Landen. De biografische bijdragen lezen gemakkelijker weg, net als de meer thematische stukken over de kerken, een pamflet (Balthazar de Villegas' *Mémoire sur le rétablissement des Jésuites*), de negatieve verbeelding van de jezuïeten in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en hun rol in de werking van vrouwelijke religieuze orden. Een grote plus zijn het inleidende en concluderende hoofdstuk. Zij bieden een samenvatting van de belangrijkste resultaten van de studiedagen waarvan deze bundel de uitloper is. De klemtoon moet – zo luidde een van de conclusies van die dagen – niet zozeer op de onderdrukking, maar op het overleven van jezuïetenordes liggen. De gedegen studie die hier voorligt bewijst hoe vruchtbaar die benadering is.